

ПАРЕМИЯЛАРНИНГ ТУРЛИ ТИЗИМДАГИ ТИЛЛАРДА УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

*Баёнханова Ирода Фурқатовна,
СамДЧТИ ўқитувчиси*

Таянч атамалар: Мақол, паремиология, паремиялар, фраземалар ва паремалар, корейс, рус ва ўзбек тилларининг паремиологияси, истиора, ташибеҳ, метафора, таққослаш (антитеза), параллелизм, анафора, қофиялаш, эвфоник воситалар (аллитерация, ассонанс), киноя, ҳикматли иборалар, *한국어속담, 관용적표현, 중의적표현, 직접적표현, 동음어, 다의어, 단어의어*.

Тил кишилар ўртасидаги алоқанинг энг муҳим воситаси, фикрни бошқаларга етказувчи куролдир. Тил миллий маданиятнинг ойнаси, уни сақловчи хазина ҳамдир. Ҳар бир халқ яшаётган жойининг табиати, у халқнинг иқтисодий тузуми, оғзаки ижодиёти, бадиий адабиёти, санъати, фани, урф-одатини ўзида акс эттириб, тўплаб, авлоддан-авлодга етказиб бериш тилнинг миллий-маданий семантикасидир. Миллий-маданий семантика тилнинг ҳамма қатламларида:

лексикасида ҳам, грамматикасида ҳам, ҳатто фонетикасида ҳам мавжуд. Аммо миллий-маданий семантика тилнинг ҳаракатдаги бирликларида жуда ҳам аниқ намоён бўлади. Бундай тил бирликлари – сўзлар, фраземалар ва паремалар. Ҳар бир тил ўзининг сўзларига, фразеологиясига, ҳамда паремиологиясига эга. Хусусан, корейс, рус ва ўзбек тилларининг паремиологияси соҳаси ҳақида фикр юритар эканмиз, аввало “Паремия нима?” деган саволга жавоб топишимиз керак.

Паремиология сўзи грекча “*paronimia*” (ҳикмат) “*logos*” (фан) сўзларидан олинган бўлиб, маълум бир тилдаги мақол, матал, афоризм каби ҳикматли иборалар тизимини ўрганадиган фандир. Паремиологияда куйма фикрни ифодаловчи энг майда бирлик – парема деб аталади. Паремиология тилдаги мақол, матал, афоризм каби ҳикматли ибораларни куйидаги иккита режага асосан ўрганади:

1-Паремиялар авлоддан авлодга фақат оғзаки ҳолдагина ўтиб келганлиги, халқ оғзаки ижодининг маҳсули бўлганлиги учун адабиётшунослик

фанининг ўрганиш объектидир. Чунки, бу ҳикматли ибораларнинг кўпчилиги кўпроқ шеърӣ формага ўхшайди ва уларда ўхшатиш (истиора, ташбеҳ, метафора), таққослаш (антитеза), параллелизм, анафора, қофиялаш, эвфоник воситалар (аллитерация, ассонанс), киноя, пичинг, кесатик каби бадиий тасвир воситалари қўлланган бўлади.

2-Паремиялар сўзлардан тузилиб, маълум бир фикрни ифодаловчи гаплардан иборат бўлганлиги учун тилшуносликнинг ҳам ўрганиш объектидир, чунки улар сўзлардан ҳосил бўлишига кўра оддий гапларга ўхшаса ҳам, мазмуни, тузилиши, оҳанги (интонацияси) ва бошқа грамматик хусусиятлари жиҳатидан ўзига хосликларга эга. Иккинчи режага асосан паремаларнинг ўзбек, рус ва корейс тилларидаги ўхшаш ва умумий жиҳатларини кўриб чиқамиз.

Халқ – тарих ва маданиятни, моддий ва маънавий бойликларни яратувчи буюк куч. Ҳар бир халқ асрлар давомида катта ҳаётӣ тажриба тўплайди. Шу тажрибани воситалар билан келажак авлодларга мерос қилиб қолдиради. Паремиялар, яъни мақоллар, маталлар, афоризмлар ана шундай бебаҳо меросимиз ҳисобланади. Жаҳонда ҳикмат дурдоналари яратмаган, уларни асрлар оша дилида, тилида сақлаб келмаётган бирор халқ йўқ.

Ўзбек тилида ҳикматли ибораларни умуман мақол деб аташади. (Ўзбек халқ мақоллари. – Т: 1981, 5-б.) Ҳар бир мақол ва матн халқ ҳукми: улар бирор нарсани лўнда қилиб тасдиқлайди ёки инкор

килади, яъни ҳақиқатни ифодалайди. Масалан:

Ит хуради, карвон ўтади (ўзбекча)

**Собака лаёт, (а) караван
проходит (русча)**

**(Собака лаёт – ветер носит)
(русча)**

**개가짚고마차(카라반)는지나간다(к
орейсча)**

бу мақолани ўз маъноси ҳам кўчма
маъноси ҳам ҳақиқатдир.

Кўп мақоллар ва маталлар
халқларнинг асрлар давомида ҳаётий
тажрибалари, кузатишлари сифатида
бошқа халққа хос бўлган белгилар орқали
вужудга келади. Масалан:

Аравангни ўзинг торт (ўзбекча)

자신의마차를때린다(корейсча)

Тени свой груз сам (русча)

Юқорида кўриниб турибдики,
мақоллар ўша халқнинг жуғрофик
тузилишига нисбатан ифодаланган, яъни
мисолда (таржимаси) эшқагингни ўзинг
эш, корейсларда бундай мақол берилиши
уларнинг океан, денгизга, умуман сувга
яқин эканлиги бўлса, ўзбек тилида эса
аравангни ўзинг торт, қуруқликка
нисбатан айtilган бўлиши мумкин.
Келтирилган мисолларга қарама-қарши
ўларок, турли тизимдаги тилларда бир хил
жаранглайдиган мақоллар ҳам учрайди.
Масалан:

**Нима эксанг, шуни ўрасан
(ўзбекча)**

**Что посеешь, то и пожнешь
(русча)**

**콩심은데콩나고팔심은데팔난다(ко
рейсча)**

**(당신이뿌린대로, 당신은거둔다)
(корейсча)**

Барча халқларда тафаккур
қонунларининг бир хил эканлиги уларда
бир-бирига яқин эътиқод ва тасаввурлар
мавжудлиги натижасида тузилиши
жиҳатидан бир-биридан фарқ қиладиган
тилларда ҳам маъноси бир хил ёки бир-
бирига яқин мақол ва маталлар келиб
чиқиши мумкин. Бу мақоллар турли
tizimдаги тилларга хос бўлишига

қарамасдан семантик жиҳатдан бир хил
маъно касб этиб, бир хил маънода
қўлланади. Масалан:

**Чин дўст бошга кулфат тушганда
билинади (ўзбекча)**

Друзья познаются в беде (русча)

필요로하는친구는친청한친구입니

다(корейсча)

Турли тиллардаги мақолларнинг
бир-бирига яқинлигини рад этиб
бўлмайди, шунга қарамасдан турли
tizimдаги тиллардан умумий
хусусиятларни кўрсатишимиз мумкин.
Мақоллар таркиб ва мазмун нуқтаи
назаридан яққол кўзга ташланиб
турганлиги сабабли, уларни бошқа турғун
бирикмалардан фарқлаш қийин эмас.
Бизнингча, мақолларга хос умумий
белгилар қуйидагича: (ўзбек, рус ва корейс
тилларида).

Мақоллар тугалланган фикрни
бевосита ифодалайди. Мақоллар
тузилишига кўра содда ва мураккаб
паремаларга бўлинади. Мақоллар
тузилиши жиҳатидан энг ками икки
элементдан (гап бўлагидан) иборат бўлади
ва тугалланган фикр билдиради. Бу
фикрни билдирувчи гап бўлаклари, одатда,
бош бўлақлар бўлади, лекин бош бўлақлар:
эга ёки кесим бўлиши паремада икки
элементдан (гап бўлаги) бўлиши ва улар
икки интонацион марказга эга бўлиши
мумкин. Бош бўлақларнинг бўлиши ёки
бўлмаслигига қарамасдан, ҳар бир гап
бўлаги бўлиниши шарт. Мақолларни энг
ками икки мантиқий марказ ҳосил қилади.
Бу мантиқий марказни ташкил қилувчи
сўзлар бош бўлақ вазифасида келиши ҳам,
келмаслиги ҳам мумкин. Содда паремалар
икки ва ундан ортиқ элементлардан (гап
бўлақларидан) иборат бўлади. Мураккаб
паремалар эса икки ва ундан ортиқ
компонентлардан (қўшма гаплар таркибига
кирувчи нисбий содда гапларни
билдирувчи термин) ташкил топади.
Демак, мақоллар гап бўлақларидан иборат
бўлиб, тугалланган фикрни ифодалайди ва
мақоллар тугалланган гап шаклида
бўлганлиги учун улар фақат
кенгайтирилган гаплар орқали

изоҳланади. (Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. А.Хожиев. –Т: 1985, 54-б.)

Масалан:

Бойлик соғлиқсиз ҳеч нарсадир (ўзбекча)

Богатство без здоровья ничто (русча)

건강하지않으면돈이많아도소용이 없다(корейсча)

Сўзлар бири-бирига қофияланиб келади.

Юқорида айтганимиздек, паремаларни шакл жиҳатидан прозаик ва поэтик шакллари асосан қофияланиб келади.

Масалан:

Қиз бола уйнинг зийнати, ўғил бола уйнинг захмати (ўзбекча)

Дочь в доме украшение, сын в доме—беспокойство. (русча)

딸은집의장식이면, 아들은골치의아픔이다. (корейсча)

Мақоллар мажозий маънода ишлатилади.

Кўчма маънодаги барча мақоллар мажозий маънода қўлланади ва бу тилдаги

мақоллар фразеологияга киритилади. Масалан:

Қарға қарганинг кўзини чўқимайди (ўзбекча)

Ворон ворону глаз не выклюет (русча)

개는개를먹지않는다(корейсча)

Мақолларнинг таркиби кўпинча кўшма гап таркибига ўхшайди. Масалан:

Қирқ киши бир ён бўлса, қинғир киши бир ён бўлур (ўзбекча)

Криводушный человек всегда стоит в стороне, с людьми он не может общаться. (русча)

40명사람이한쪽에있으면,

나쁜한명사람이다른쪽에있을것이다.

(나쁜사람에게는친구도없을것이다) (корейсча)

Келтирилган фикр ва мисоллардан кўришиб турибдики, мақоллар корейс, ўзбек ва рус тилларидаги умумий жиҳатларинигина эмас, балки уларни хусусий ва қиёсий жиҳатдан ҳам ўрганиш тилшунослик фанининг долзарб вазифаси ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбек халқ мақоллари. – Т: 1981, 5-б.
2. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. А.Хожиев. –Т: 1985, 54-б.
3. “문법 ” – 고등학교교사용지도서문법, 2007 년 3 월, 1 일 6쇄발행. 서울대학교국어교육연구소, 교육인적자원부, 351p.
4. 인터넷홈페이지: <http://www.kyohak.co.kr>
5. 한국어속담대사전. 정종진대학사 2006. 2107 б.
6. 한우사전도서출판베델사. 2006. 743 б. “한국어활용연습 1” – 2005 년 12 월10일 1 판 8 쇄, 연세대학교출판부, 170p.

Баёнханова И. Общее в паремологии разнотелственных языков. В статье речь идет о паремологии узбекского, русского и корейского языков, проводится сопоставительный анализ пословиц в этих языках.

Bayonxanova I. About paremii the Uzbek, Russian and Korean languages and problem of equivalency. This article deals with the problem of set expressions in non-related languages and attempts is made to find out adequate equivalence in paremiology.